

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ» ТА МЕТОДИКА ЇЇ ВИКЛАДАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЮРИДИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Ірина Василик, кандидат історичних наук, доцент

Важливість запровадження і вивчення навчальної дисципліни «Історія адвокатури України» зумовлюється місцем і роллю адвоката у правовій системі України, розумінням його прав і обов'язків перед клієнтом, адвокатською корпорацією та суспільством в цілому. Предмет цього курсу включає процеси, явища, історичні факти, закономірності й особливості розвитку адвокатури на теренах України в період від давніх часів до сьогодення.

Знання про формування і становлення адвокатури як одного із ключових правових інститутів, вивчення доробку провідних адвокатів, які зробили значний внесок у становлення українського державотворення, дослідження «білих плям» в історії адвокатури України та унікального досвіду діяльності адвокатів минулих поколінь дозволять студентам виробити навички системно аналізувати основні етапи розвитку адвокатури України у порівнянні з іншими країнами, сформулювати комплексне бачення місця і ролі професії адвоката на різних етапах українського державотворення, зрозуміти правонаступництво і тяглість давніх традицій адвокатської корпорації. Вивчення курсу буде допомагати не тільки закріпленню теоретичних знань, формуванню навичок адвокатського виступу чи аналізу правових документів, але і сприятиме в дослідницькому пошуку актуальних проблем української адвокатури, особливо в сучасних умовах її реформування за європейським зразком.

Зміст навчальної дисципліни «Історія адвокатури України», відповідно до вимог болонської системи, пропонуємо укомплектувати у 14 тем і розділити на два змістовні модулі. Перший модуль пропонуємо присвятити становленню української адвокатури від найдавніших часів до кінця XIX століття, а другий – становищу української адвокатури в XX-XXI століття.

ПЕРШИЙ ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ

До першого модуля «Становлення української адвокатури від найдавніших часів до кінця XIX ст.» пропонуємо ввести для вивчення наступні теми та тематичні проблеми:

Тема 1. Предмет, мета і завдання курсу «Історія адвокатури України». Сюди входить така проблематика, як: Поняття предмету, методи дослідження та завдання курсу «Історія адвокатури України». Поняття та завдання адвокатури в суспільстві. Місце та значення історії адвокатури України в системі суспільних, зокрема юридичних наук, її зв'язок з історією та теорією держави і права й іншими галузями правознавства. Зв'язок історії адвокатури України з історією України та всесвітньою історією. Періодизація історії адвокатури України. Джерельна база для вивчення курсу.

Тема 2. Виникнення української адвокатури в княжий та становлення у польсько-литовський період включатиме проблематику: Становище перших «адвокатів» у Київській Русі. Формування професійної адвокатури в період польсько-литовської доби, роль Литовських статутів і Магдебурзького права у цьому процесі. Участь адвокатів у резонансних процесах на прикладі шляхти і магнатів. Введення терміну «адвокат» на українських землях. Судові урядники – «адвокати» в справах про земельні спори у Великому князівстві Литовському у період дії Першого Литовського статуту.

Тема 3. Правовий статус адвоката за історичними пам'ятками України висвітлюватиме проблематику: Аналіз формування і становлення Інституту захисту за правовими пам'ятками: «Руська Правда», «Повчання Володимира Мономаха дітям», Псковська і Новгородська судні грамоти, постанови польських сеймів, Литовські Статути, «Права, за якими судиться малоросійський народ», «Положення про адвокатуру Австрії», Закон про адвокатуру Польщі, Румунії.

Тема 4. Адвокатура України XVII-XVIII ст. характеризуватиме: Судову систему Запорізької Січі. Вплив державного механізму часів Гетьманщини на судову систему. Кодифікація українського права. Повноваження та обов'язки адвоката в зазначений період. Монастирські і архиєрейські стряпчі та їх функції. Монастирські стряпчі Києво-Печерської лаври XVIII ст.

Тема 5. Адвокатура й судова реформа 60-х років XIX ст. покаже: Значення судової реформи на початку 60-х років XIX ст. і процес становлення адвокатури як самостійного правового інституту.

Обмеження царатом досягнень реформи у 70-их роках XIX ст. Організація діяльності «присяжного повіреного» і «приватного повіреного», повноваження Ради присяжних повірених. Визначних діячів української адвокатури того часу.

Тема 6. Особливості розвитку інституту адвокатури на землях Східної Галичини і Буковини розповість про: Встановлення цензів для вступу до адвокатури. Створення адвокатських палат, закріплення самоврядності і автономії адвокатури. Перший адвокатський дисциплінарний статут і адвокатську етику. Виникнення перших адвокатських палат та адвокатських контор.

У цій темі важливим питанням буде диференціація адвокатів. Аналіз провідних юридичних освітніх закладів та їх організація навчання, професорсько-викладацький склад, наукові розробки в галузі адвокатури. Важливе значення має характеристика впливу системи освіти Австро-Угорської імперії на створення перших студентських товариств і організацій. Створення перших часописів та журналів на юридичну тематику, а також практика адвокатів – редакторів відомих друкованих правничих органів та діяльність перших адвокатських професійних об'єднань.

Тема 7. «Адвокатська доба» у Східній Галичині наприкінці XIX – на початку XX століть продемонструє: Роль адвокатів в українському національному відродженні; діяльність адвокатів у товаристві «Просвіта», Науковому товаристві імені Тараса Шевченка; адвокатів – співзасновників, авторів статутів та членів керівництва провідних фінансових та економічних установ, засновників кооперативного руху. Діяльність адвокатів у політичному житті, а саме – участь у роботі двох основних законодавчих органах Габсбургської імперії – Держаної Ради та Галицького Крайового Сейму; відомих адвокатів (згодом політиків, громадських діячів, фінансистів, письменників, композиторів тощо) Галичини, їх біографії та заслуги. Менеджмент юридичних фірм та фахових громадських організацій.

Тема 8. Порівняльна характеристика польської та української адвокатури перелому XIX-XX ст. дасть розуміння незворотності тенденцій європейської, польської «адвокатської доби», процесів реформування адвокатури і створення органів адвокатського самоврядування у країнах Європи.

У цій темі варто звернути увагу на функціонування перемишльської адвокатури в 1868-1939 роках та її вплив на розвиток адвокатури у Східній Галичині; створення і діяльність адвокатських об'єднань; взаємодію відомих українських та польських адвокатів під час судових політичних процесів.

Крім того, важливе значення має польський досвід створення органів адвокатського самоврядування у 1918 р., його функції і завдання. Важливо показати інститут Варшавської адвокатури: історію його становлення, методика ведення справ, правничі товариства і організації – Школа права і адміністрації, Коло молодих правників та ін.: менеджмент, напрямки діяльності; перші юридичні фірми: види практики, менеджмент організації їхньої діяльності.

Заслуговує на особливу увагу польський та німецький досвід заснування перших юридичних пресових органів, видавничої справи, особливо досвід функціонування журналу «Палестра», як основного «рупору» польської адвокатури, а також діяльність польських громадських організацій правового спрямування та їх співпраця з українськими товариствами.

Відомі варшавські, краківські, перемишльські адвокати: їх біографія та заслуги. Українські правничі товариства на території Польщі. Адвокатура і нотаріат в міжвоєнний період. Сучасний стан адвокатури Польщі.

ДРУГИЙ ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ

Цей модуль включатиме питання становища української адвокатури в XX-XXI ст.

Тема 9. Роль української адвокатури в час національно-визвольних змагань у період 1917-1923 рр. та у відродженні української державності проілюструє: Становище українських адвокатів і правників в добу Центральної Ради; реформи гетьмана Павла Скоропадського у сфері судочинства; відомих адвокатів – міністрів в уряді Директорії; участь адвокатів у формуванні урядів та у проведенні урядових реформ; роль адвокатів у заснуванні Західно-Української Народної Республіки та у проголошенні Акту Злуки 22 січня 1919 року; діяльність відомих адвокатів-керівників Західно-Української Народної Республіки, їх внесок у становленні української державності, наукову спадщину; аналіз законодавчих актів даного періоду, Конституції ЗУНР та інших законопроектів тощо.

Тема 10. Історико-правові аспекти розвитку інституту адвокатури на Буковині, Галичині та Закарпатті у міжвоєнний період покажуть: Становище і розвиток інституту адвокатури на

Буковині у складі Румунії (1918 – 1940 рр.); адвокатуру Закарпаття у міжвоєнний період; досвід діяльності «Союзу українських адвокатів» як український приклад адвокатської самоорганізації; участь українських адвокатів у політичних судових процесах над членами УВО-ОУН.

Тема 11. Українська адвокатура в СРСР охарактеризує ліквідацію присяжної й приватної адвокатури; нормативні акти, які регулювали становлення та діяльність адвокатури СРСР у 1918, 1919, 1922, 1924, 1927 роках; завдання, структуру адвокатури, порядок прийому й виключення з колегії адвокатів та дисциплінарну відповідальність за Положенням про адвокатуру 1939 року. Покаже особливості діяльності адвокатури в період окупації України фашистською Німеччиною; діяльність адвокатів-жертв сталінських репресій; організацію та діяльність адвокатури України в післявоєнний період; адвокатську діяльність в умовах тоталітаризму у 50-х – 80-х роках ХХ століття та участь адвокатів у захисті представників дисидентського руху.

Тема 12. Діяльність українських адвокатів та правничих організацій на еміграції проілюструє непросту діяльність адвокатів в українських еміграційних урядах та участь українських адвокатів у роботі мирних конференцій міжвоєнного періоду. Важливим питанням цієї теми є міжнародні з'їзди адвокатів, зокрема, конгреси українських адвокатів у Празі в 20-30-их роках ХХ ст., а саме їх організація, наукові напрямки, тематика доповідей тощо; діяльність українських правничих організацій в Польщі, Чехії, США, Канаді тощо. Внесок українських адвокатів-професорів закордонних університетів у розвиток юридичної науки; роль адвокатів у розвитку інституцій української діаспори за кордоном.

Тема 13. Відродження української адвокатури в 1991 – 2015 роках дасть оцінку процесу підготовки кадрів та освітнім профільним закладам; динаміці сфери юридичних послуг та діяльності й менеджменту провідних адвокатських фірм. Покаже історію створення, мету і основні завдання на шляху консолідації адвокатського та правничого середовища фахових громадських організацій (Української Спілки адвокатів України, Асоціації правників України, Асоціації адвокатів України та ін.).

Тема 14. Адвокатське самоврядування, етика та дисциплінарна відповідальність в історичній ретроспективі покаже: історичний процес спроб утворення та становлення органів адвокатського самоврядування в Україні, починаючи від початку ХХ ст.; створення Національної асоціації адвокатів України, її функції, структуру і напрямки діяльності. Висвітлить в історичній ретроспективі питання вступу до адвокатської професії, правила адвокатської етики та дисциплінарну відповідальність, яка передбачалася у різні історичні періоди. Дасть розуміння законодавства про адвокатуру країн Європейського Союзу; кодексу етики адвокатів країн ЄС та процесу імплементації закордонного досвіду у реформуванні інституту адвокатури України.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ»

Методика викладання дисципліни вимагає відповідної фахової підготовки викладача, оскільки цей міждисциплінарний курс є на перехрещенні всесвітньої історії та історії України, історії держави і права, політології, правознавства, соціології тощо.

Викладання цієї дисципліни вимагатиме активної різнопланової роботи як викладача так і студентів, оскільки доведеться працювати із першоджерелами, нормативними актами різних історичних періодів. Тому знадобляться знання медієвістики, спеціальних історичних дисциплін, латинської, старослов'янської та мов сусідніх держав.

Форми навчання у вищій школі — лекція, семінар, індивідуальне заняття, самостійна робота студента — здебільшого передбачені програмою, натомість методи навчання викладач обирає самостійно.

Найпоширенішим методом навчання у вищому навчальному закладі є **лекція**. На ній, крім усного викладу матеріалу, викладач може застосовувати: мульти-медійні презентації, ілюстративний матеріал, який сприятиме кращому запам'ятовуванню, адже спрацьовує зорова пам'ять, уява, образи; наочний матеріал у вигляді схем, таблиць, графіків тощо; відео та аудіо виступи адвокатів, які збереглися ще від початку ХХ ст., наприклад виступ адвоката, доктора права Михайла Брацайка, автора проекту закону про назву, мову, прапор, герб та гімн Карпатської України, на засіданні Сейму Карпатської України 15 березня 1939 р. і проголошення маніфесту незалежності Карпатської України тощо. Такий підхід допоможе студенту оцінити рівень підготовки адвоката, його професіоналізм, ораторські здібності, зміст і манеру подання матеріалу, що своєю чергою демонструє фаховий рівень і служить наочним прикладом наслідування для майбутніх юристів.

Цікавим є європейський досвід проведення лекцій за допомогою так би мовити **“прецедентного методу”** (назва наша). Він застосовується здебільшого для невеликих за кількістю груп. Студенти приходять на заняття підготовлені з даної теми і оперуючи знаннями на лекції відбувається обговорення й дискусія з кожного питання теми із порівняльною характеристикою окремих явищ і подій, які мали місце в історії адвокатури різних країн будь-яких історичних періодів. Викладач тільки спрямовує студентів, навідними питаннями наводить на логічні висновки, надає коментарі та робить зауваження. Такий підхід стимулює студентів до активної самостійної, пошукової, дослідницької роботи, сприяє розвиткові аналітичного мислення, порівняльного аналізу, синтезу, які необхідні для професійної діяльності майбутнього адвоката.

Крім того, одним із найуспішніших методів, які викладач може використовувати на лекції чи практичному занятті — аналіз законодавчих актів, певних юридичних норм, коментарів тощо і їх застосування у конкретних справах, що мало місце у діяльності адвокатів минулих поколінь. Таку методику часто використовували під час захисту українські адвокати Галичини на початку ХХ ст. та у міжвоєнний період. І досі у багатьох європейських країнах, приміром у Польщі, доволі частими є приклади такої тактики адвокатського захисту, коли конкретні судові справи, вироки судів навіть ще від XVI-XVII ст., які не коментувалися чи змінювалися пізнішими законодавчими актами, тобто усі зразки прецедентного права використовуються сучасними адвокатами при захисті у сучасних судових справах.

На лекції важливими є також застосування діалогових прийомів, візуальний контакт, які забезпечують зворотній зв'язок викладача з аудиторією. Одним із основних методів у навчальному процесі є **бесіда**, яка застосовується під час лекції, семінару, індивідуальних занять, тощо.

Під час семінарських занять з історії адвокатури варто застосовувати **рольові ігри, диспути, дискусії, колоквиуми** із застосуванням наочності. Тому важливе значення має підбірка наочних і роздаткових матеріалів. **До наочних матеріалів належать:** карти, схеми, таблиці, графіки тощо. Вони повинні містити чіткий статистичний матеріал, не бути перевантаженими надмірною описовою інформацією.

Роздаткові матеріали повинні також активно застосовуватися викладачем у навчальному процесі як на семінарах, так і на лекціях. Це можуть бути: цитати із виступів адвокатів на судових засіданнях під час розгляду резонансних справ; уривки спогадів адвокатів-політиків, приміром, представників “адвокатської доби”, які відстоювали українські національні інтереси на парламентських трибунах, в судах; проекти законів, кодексів та коментарі до них; фото, копії заміток із преси та періодики минулих епох тощо. При розгляді такого роду матеріалів в аудиторії викладачем використовуються такі наукові методи як аналіз, синтез, біографічний, ситуативний, хронологічний та проблемно-пошуковий підходи.

При роботі із роздатковими матеріалами, викладач повинен підготувати студентів до такого їх різновиду, як **робота з джерелами**. Тут потрібно пояснити студентам основи допоміжних історичних дисциплін, зокрема основ палеографії, оскільки джерела дисципліни містять багато архівного матеріалу, з яким студентам необхідно буде познайомитися під час лекцій, а також вчити їх працювати з таким видом джерел самостійно, щоб пізніше використати у адвокатській практиці у розрізі пошуку відповідних аргументів, як прецедентів, при формуванні стратегії захисту.

Так, оригінали документів XII — XIVст. збереглися здебільшого латинською, старослов'янською, староукраїнською, старопольськими мовами, писані чорнилами із церковним орнаментом. Документи XIX-XX ст. здебільшого іноземними мовами – польською, німецькою, російською. Німецькі друковані документи цього періоду переважно друковані готичним шрифтом. Матеріали міжвоєнного періоду легше прочитати через те, що більшість з них надруковані на друкарській машинці, проте в силу політичних обставин перебування українських земель під юрисдикцією іноземних держав, додаються румунська та угорська мови.

Такі заняття, де передбачена робота із першоджерелами, за найкращих умов, варто проводити на базі архівів, бібліотек чи музеїв, в тому числі музеїв адвокатури. Ці знання допоможуть майбутнім юристам, адвокатам без сторонньої допомоги розшифровувати історичні документи минулих століть, черпати інформацію для наукових розробок та, за прикладом європейських колег, шляхом прецедентів, практично застосовувати при захисті клієнтів у судових засіданнях.

Для перевірки засвоєння знань варто застосовувати методи анкетування, тестування, аудиторні та домашні творчі роботи на зразок аналізу виступу, заяви чи позову адвокатів на основі першоджерел, написання есе тощо, а також використовувати інтерактивні методи навчання, такі, як робота у групах над певним проектом, тренінги, майстер-класи провідних адвокатів тощо.

Таким чином, дисципліна «Історія адвокатури України» на національному рівні пропонується для введення у навчальний план вищих навчальних закладів України юридичного спрямування. Вперше запропоновано повну програму такого курсу, сформовану на основі найновіших історико-правових досліджень і подано рекомендації щодо методики її викладання. Дисципліну варто вводити у навчальний план вже з другого року навчання, оскільки вона вимагає певної підготовки студента із дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

З приводу консультацій щодо впровадження дисципліни у навчальний процес, просимо звертатися до керівника Центру Василюк Ірини Богданівни за адресою: i.vasylyk@unba.org.ua